

ISSN: 2450-8160

Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka

wydanie specjalne

Warszawa
2021

Editorial Team

Editor-in-chief: *Gontarenko N.*

EDITORIAL COLLEGE:

W. Okulicz-Kozaryn, *dr. hab, MBA, Institute of Law, Administration and Economics of Pedagogical University of Cracow, Poland;*

L. Nechaeva, *PhD, PNPUI Institute K.D. Ushinskogo, Ukraine.*

K. Fedorova, *PhD in Political Science, International political scientist, Ukraine.*

ARCHIVING

Sciendo archives the contents of this journal in ejournals.id - digital long-term preservation service of scholarly books, journals and collections.

PLAGIARISM POLICY

The editorial board is participating in a growing community of [Similarity Check System's](#) users in order to ensure that the content published is original and trustworthy. Similarity Check is a medium that allows for comprehensive manuscripts screening, aimed to eliminate plagiarism and provide a high standard and quality peer-review process.

About the Journal

Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka (HP) publishes outstanding educational research from a wide range of conceptual, theoretical, and empirical traditions. Diverse perspectives, critiques, and theories related to pedagogy – broadly conceptualized as intentional and political teaching and learning across many spaces, disciplines, and discourses – are welcome, from authors seeking a critical, international audience for their work. All manuscripts of sufficient complexity and rigor will be given full review. In particular, HP seeks to publish scholarship that is critical of oppressive systems and the ways in which traditional and/or “commonsensical” pedagogical practices function to reproduce oppressive conditions and outcomes. Scholarship focused on macro, micro and meso level educational phenomena are welcome. JoP encourages authors to analyse and create alternative spaces within which such phenomena impact on and influence pedagogical practice in many different ways, from classrooms to forms of public pedagogy, and the myriad spaces in between. Manuscripts should be written for a broad, diverse, international audience of either researchers and/or practitioners. Accepted manuscripts will be available free to the public through HPs open-access policies, as well as we planed to index our journal in Elsevier's Scopus indexing service, ERIC, and others.

HP publishes two issues per year, including Themed Issues. To propose a Special Themed Issue, please contact the Lead Editor Dr. Gontarenko N (info@ejournals.id). All submissions deemed of sufficient quality by the Executive Editors are reviewed using a double-blind peer-review process. Scholars interested in serving as reviewers are encouraged to contact the Executive Editors with a list of areas in which they are qualified to review manuscripts.

МЕҲНАТ МИГРАНТЛАРИ ОИЛАЛАРИДА ОТА-ОНА ВА БОЛА МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Маджидова Дилдора Абдухамидовна,
педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Аннотация: мазкур мақола Ўзбекистонда меҳнат мигрантларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва реинтеграция қилишнинг йўналишларидан бири сифатида уларнинг оилаларида ота-она ва бола муносабатларининг педагогик-психологик таъхис ва коррекция қилиш масалаларига бағишланган.

Калит сўзлар: "Рене-жиля" методикаси, миграция, меҳнат мигрантлари, ўз-ўзини бошқариш органи, оила, маҳалла, ижтимоий қўллаб-қувватлаш, реинтеграция қилиш.

Психолого-педагогические особенности межличностных отношений в семьях трудовых мигрантов

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам педагогической и психологической диагностики и коррекции родительско-детских отношений в семьях трудовых мигрантов и их детей, как одно из направлений социальной поддержки и реинтеграции трудовых мигрантов в Узбекистане.

Ключевые слова: трудовые мигранты, детско-родительские отношения, семья, ребенок, махалля, социальная поддержка, реинтеграция.

Pedagogical and psychological features of interpersonal relationships in the families of migrant workers

Annotation: This article is devoted to the issues of pedagogical and psychological diagnostics and correction of parent-child relations in families of labor migrants and their children, as one of the areas of social support and reintegration of labor migrants in Uzbekistan.

Key words: labor migrants, parent-child relations, family, child, makhalla, social support, reintegration.

Миграцион жараёнларнинг кучайиши аҳамиятли ижтимоий-маданий ва ижтимоий-психологик муаммолар мажмуининг юзага келишига ва олимларнинг меҳнат мигрантларининг ҳаёт фаолияти билан боғлиқ муаммоларига бағишланган тадқиқотларга эътиборнинг ортишига олиб келди. Нафақат Ўзбекистонда, балки бошқа мамлакатларда ҳам меҳнат миграциясининг оила ва болалар учун ижтимоий оқибатлари масалалари етарли даражада ўрганилмаган. Шу муносабат билан, даромад топиш мақсадида меҳнат миграциясига кетаётган фуқаролар оилалари учун ижтимоий-психологик ва педагогик қўллаб-қувватлашни ташкил этиш долзарб масалалигича қолмоқда.

Шу жиҳатдан, Ўзбекистон Республикаси Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги ҳузуридаги "Маҳалла ва оила" илмий-тадқиқот институти томонидан бажарилиши режалаштирилган ЖХБЛ-1-сонли "Меҳнат мигрантларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва реинтеграция қилишнинг педагогик-психологик жиҳатлари"

мавзусидаги илмий лойиҳа доирасида амалга оширилган тадқиқот иши айнан мазкур вазифаларни ҳал этишга қаратилган. Тадқиқот ишида меҳнат мигрантларини ижтимоий-қўллаб-қувватлаш ва ўз жамиятига реинтеграцияси соҳасидаги илғор амалиёт соҳалараро принциплари тадқиқ этилиши ва болалар, оилалар, узлуксиз таълим-тарбия тизими ва маҳалла фуқаролар йиғинлари ходимларининг мазкур муаммо йўналишидаги фаолиятлари самарадорлигини оширишга қаратилган илмий-амалий тавсияларни ишлаб чиқиш кўзда тутилган.

Тадқиқот иши доирасида меҳнат мигрантларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва реинтеграция қилишга доир педагогик-психологик иш олиб боришнинг мавжуд ҳолатини аниқлаш ва уни такомиллаштиришга доир илмий-методик таклиф ва тавсияларни ифодалаш мақсадида 2020 йил декабрь, 2021 йил январь ойлари давомида "Рене-Жиля" методикаси Самарқанд, Фарғона вилоятида 95 нафар ҳамда Тошкент шаҳри 55 нафар миграцияда бўлган ота-оналарнинг фарзандларида ўтказилди (жами 150 нафар).

"Рене-Жиля" методикаси визуал-вербал бўлиб, 42 та болалар ёки болалар ва катта ёшлилар тасвирлари, шунингдек, матнли вазифалардан иборат. Унинг йўналганлиги - турли ҳаётий вазиятларда боланинг хулқ-атвори ва унга тааллуқли бошқа одамларнинг муносабатлари хусусиятларини аниқлашдан иборат. Ушбу методика ота-онаси меҳнат миграциясида бўлган болаларнинг оила аъзоларига боғланганлиги мавжудлигини аниқлаш мақсадида қўлланилди. Мазкур методика болаларнинг шахслараро муносабатининг ўзига хослигини, уларнинг муваффақиятлилигига таъсир қилиши мумкин бўлган шахсий омиллар ҳамда мулоқотчанлик даражаси, ўзини четга олиш каби хусусиятларни аниқлашга ёрдам беради.

Синалувчиларнинг оиладаги шахслараро муносабатлари ҳақида кенгроқ таассуротга эга бўлиш учун, тест билан биргаликда уларнинг ижтимоий анамнези ҳам ўрганилди. Ижтимоий анамнездан келиб чиқиб синалувчиларни икки гуруҳга, яъни ёлғиз онаси билан қолган ҳамда бува ва буви ёки бошқа қариндошлари билан қолган болалар гуруҳига ажратдик (1-жадвал). Ушбу жадвалдаги кўрсаткичларга кўра, Тошкент шаҳрида ёлғиз онаси билан қолган болалар кўпчиликини ташкил қилиб, уларнинг сони 42 нафарни ташкил этди. Самарқанд ва Фарғона вилоятида эса аксинча, буви-бува ёки бошқа қариндошлар билан қолган болалар сони 57 нафарни (95 нафардан) ташкил қилади.

1-жадвал.

Меҳнат миграциясида бўлганларнинг фарзандлари гуруҳлари

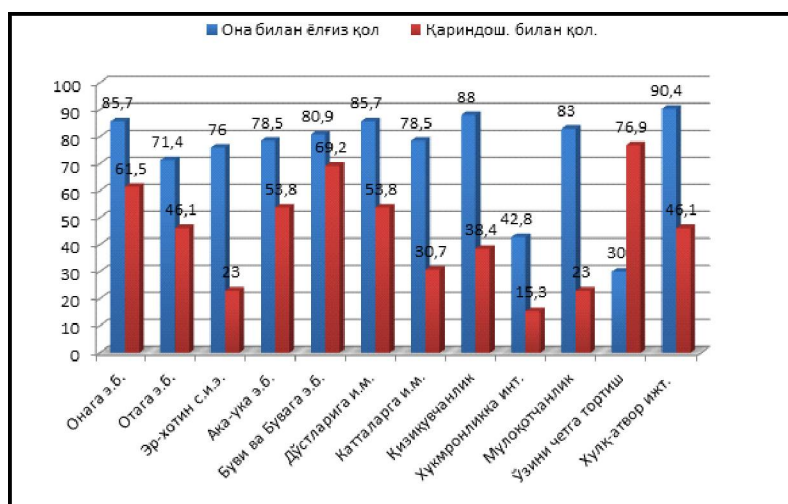
Худудлар	Ёлғиз онаси билан қолган болалар	Буви, бува ёки бошқа қариндошлар билан қолган болалар	Синалувчиларнинг умумий сони
Тошкент шаҳри	42	13	55
Самарқанд ва Фарғона вилояти	38	57	95

Тест ва ижтимоий анамнез таҳлили асосида Тошкент шаҳри бўйича қуйидаги кўрсаткичларга эга бўлди (1-диаграмма). Ёлғиз онаси билан қолган синалувчилар гуруҳида (диаграммада кўк рангдаги устун) ўз яқинларига боғлиқлик, эмоционал ҳиссий муносабатлари юқори даражада эканлиги аниқланди. Унда энг юқори кўрсаткич биринчи шкала, яъни онага бўлган эмоционал ҳиссий боғлиқлик 85,7% синалувчиларда юқори баллга эгаллиги аниқланди. Сўнг буви ва бувага 80,8%, кейин эса 78,5 фоизида ака-ука ва бошқа катта ёшдаги обрўли кишига боғлиқлик, эмоционал ҳиссий муносабатлари ижобийлигини кўрсатди. Отага нисбатан боғлиқлик кўрсаткичи ижобий бўлса ҳам, бошқа шкалаларга нисбатан паст - 71,4 фоизни ташкил қилади. Отанинг меҳнат миграциясида бўлганлиги сабабли, бошқа яқинларга нисбатан паст кўрсаткичга эга бўлиши мумкин.

Шунингдек, синалувчиларда бошқа шкала бўйича олинган натижаларни ижобий деб баҳолаш мумкин. Қизиқувчанлик ва ижтимоий мослашувчанлик синалувчиларнинг кўпчилиги қисмида юқори балларга эга бўлди.

1-диаграмма.

Тошкент шаҳридаги меҳнат мигрантлари оилаларидаги болалар билан ўтказилган "Рене-Жиля" методикаси натижалари

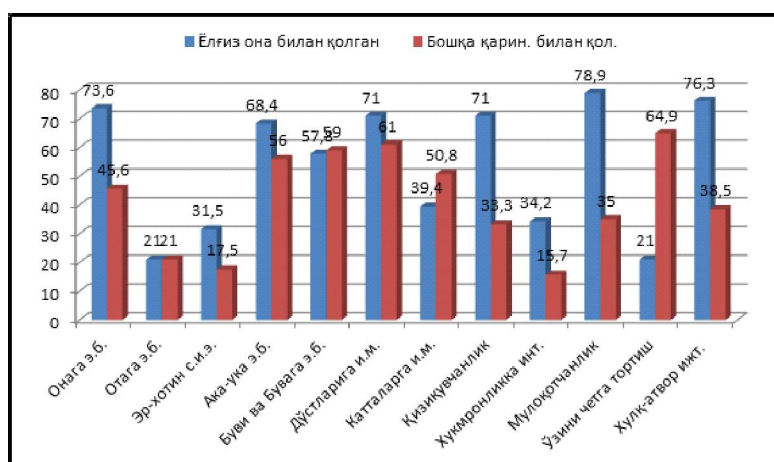

Диаграммадан иккинчи гуруҳ синалувчиларининг (қизил рангдаги устун) кўрсаткичлари биринчи гуруҳ синалувчиларидан фарқ қилишини кўриш мумкин. Иккинчи гуруҳ синалувчиларида катталарга нисбатан эмоционал ҳиссий боғлиқлик мавжудлигига қарамай, уларнинг кўрсаткичлари биринчи гуруҳга нисбатан пастроқ эканлиги аниқланди. Масалан, отага бўлган эмоционал ҳиссий боғлиқлик синалувчиларнинг фақатгина 46,1 фоизда юқори кўрсаткичларга эга. Бундан ташқари "ота-оналарини турмуш қурган жуфтлик сифатида қабул қилиш" шкаласи бўйича ҳам фақатгина 23 % синалувчилар юқори кўрсаткичларга эга. Шунингдек, тарбияланувчиларда воқелик марказидан ёки етакчи позициядан узоқлашганлик (15,3%), мулоқотга интилиш (23%) кўрсаткичларининг пастлигига эътибор бериш лозим. Бу албатта, ота-онанинг узоқлиги, бу ҳолат болаларнинг психологик ҳолатига салбий таъсир этишини англатади.

Самарқанд ва Фарғона вилоятларидаги олинган тадқиқот натижалари кўрсаткичлари ҳам диаграмма кўринишида ифодаланиб (2-диаграмма), унда ҳам икки гуруҳ синалувчиларининг кўрсаткичлари ўзаро солиштирилди.

2-диаграмма.

Самарқанд ва Фарғона вилоятларида меҳнат мигрантлари оилаларидаги болалар билан ўтказилган "Рене-Жиля" методикаси натижалари

Диаграммадан кўришиб турганидек, иккала гуруҳ синалувчиларининг кўрсаткичлари бир-биридан фарқ қилади. Масалан, ёлғиз она билан яшаган синалувчиларнинг барча шкалалардаги кўрсаткичлари, бошқа қариндошлар билан яшайдиган синалувчиларга нисбатан юқорироқ ҳисобланади. Натижаларга кўра биринчи гуруҳ синалувчиларда катталарга, хусусан, онага, буви ва бувага, ака-опаларга, дўстларига нисбатан эмоционал ҳиссий боғлиқлилик, шахслараро муносабат кўрсаткичларини ижобий баҳолаш мумкин. Шу ўринда, онага ҳиссий боғлиқлик 73,6% синалувчиларда юқори бўлишига қарамай, дўстларига бўлган муносабатни ифодаловчи шкала билан деярли бир хил, 71 фоизни ташкил этди.

Бунга оиладаги, хусусан онанинг ўз фарзандлари билан бўлган муносабатларининг ўзига хослигига ҳамда бу ёшдаги синалувчилар учун тенгдошларининг таъсири юқорилиги бўлиши билан тушунтириш мумкин. Иккинчи гуруҳ синалувчиларида ҳам, атрофдаги яқинлари орасидаги энг юқори кўрсаткич дўстларига нисбатан бўлиб, синалувчиларнинг 61 фоизи бу шкала бўйича юқори балларни кўрсатди.

Шунингдек, отага бўлган муносабатнинг иккала гуруҳда бор йўғи 21 фоизида ижобий, ота-онани жуфтлик сифатида қабул қилиш шкаласининг иккила гуруҳда пастлигини кўриш мумкин. Бу ҳолат, отанинг доимий равишда меҳнат миграциясида бўлиши, боланинг идрокида оиланинг яхлит, ягона жамоа эмаслиги ва отаси ҳамда онаси ўртасида тўлақонли жуфтлик муносабатлари йўқолиши ёки мавжуд эмаслигидан далолат бериши мумкин.

Шунингдек, ўзини четга тортиш ҳамда хулқ-атворнинг ижтимоий ўхшашлик шкалалари иккала гуруҳда паст кўрсаткичларга эга. Бу ҳам оиладаги муҳитнинг бола учун номутаносиблиги, оилавий яхлитликнинг йўқлиги, ота-она ва фарзандлар ўртасидаги муносабатларида мавжуд бўлган муаммоларнинг, фарзандларнинг нафақат ҳиссий-эмоционал, балки хулқ-атворида ҳам салбий таъсир кўрсатишидан далолат беради.

Шу тариқа, меҳнат мигрантлари оилаларида тарбияланаётган уларнинг фарзандлари билан ўтказилган методиканинг таҳлилидан қуйидаги хулосаларни ифодалаш мумкин:

1. Ота-онаси меҳнат миграциясида бўлишига қарамай, синалувчиларда уларга нисбатан эмоционал ҳиссий боғланганлик, ижобий муносабат сақланиб туради.

2. Тошкент шаҳридаги синалувчилар гуруҳининг кўрсаткичларида аниқланган тафовутлар, Самарқанд ва Фарғона вилояти синалувчилари кўрсаткичларида ҳам аниқланди, яъни, болаларнинг ёлғиз онаси ёки бошқа қариндошлар билан яшаши уларнинг шахслараро муносабатларига таъсир кўрсатади.

3. Оилада ота-оналарнинг бири фарзандлари билан бирга қолиши, уларнинг ижтимоий-психологик ҳолати, бошқа қариндошлари билан қолган болаларга нисбатан ижобий кўрсаткичларга эга.

4. Оилада, ота-онанинг иккиси ҳам, айниқса онанинг меҳнат миграциясида бўлиши, фарзандлари учун психологик жиҳатдан оғир кечиши, ўзини четга тортиш, ёпиқлик, хулқ-атворнинг ижтимоий ўхшашлиги омилларининг салбий кўрсаткичларга эгаллигини кўрсатди.

5. Оилаларда кўпроқ отанинг меҳнат миграциясида бўлиши сабабли, фарзандларида айнан шу оила аъзосига нисбатан эмоционал ҳиссий боғланганликнинг паст кўрсаткичларга эгаллиги аниқланди.

6. Ота-онанинг меҳнат миграциясида бўлиши нафақат фарзандлари билан шахслараро муносабатларига, балки фарзандларининг ҳиссий-эмоционал ҳолати ва хулқ-атворида салбий таъсир кўрсатиши мумкинлиги аниқланди.

Болаларнинг тўлиқ оилада тарбияланмаслиги, уларни бошқа қариндошларга қолдириб кетиш, уларнинг оилада шаклланадиган, ижтимоий интеграция учун муҳим бўлган кўникмаларни эгаллай олмаслиги, ўз ҳиссиётларини бошқара

олмаслиги ҳамда шахслараро муносабатларни шакллантира олмаслигига олиб келиши мумкин. Ота-онаси ва яқин қариндошлари томонидан эътиборсиз қолиб кетиши уларда ҳулқ-атворнинг бузилиши, хусусан, девиант ҳулқ-атворнинг ривожланишига олиб келиши мумкин. Шу билан биргаликда, тадқиқотимиз шуни кўрсатдики, фарзандларнинг ўз ота-онасига нисбатан сақланган эмоционал ҳиссий боғлиқлик, ота-онанинг меҳнат миграциясидан қайтиб келганидан сўнг, ота-она ва бошқа мутахассислар ҳамкорлиги ҳамда ёрдами билан тикланиши, ижобий томонга ўзгариши имконияти юқори.